

Ἑλένη Φέμιτς-Κασάπη (Jelena Femić Kasapis)

Πανεπιστήμιο Βελγιοραδίου, Ορθόδοξος Θεολογική Σχολή, Βελγιάδι

Ὁ ὄρος μύστης στην προχριστιανική του χρήση

Περίληψη: Εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν ἐκτίθενται ἐνδεικτικὰ χωρία τοῦ ὄρου **μύστης**, ἔτσι ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ ἡ χρήση του καὶ οἱ σημασιολογικὲς ἀποχρώσεις πού λαμβάνει σὲ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων. Παρουσιάζονται ἕξι χωρία, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ μύστης ἦταν μέτοχος καὶ πλήρες μέλος τῶν μυστηριακῶν λατρειῶν, ὄχι μόνο τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀργίων. Κάθε χωρίο ἀκολουθεῖται ἀπὸ μετάφραση σὲ μία ἀπὸ τὶς σύγχρονες γλώσσες. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἀριστοφάνη προκύπτει ὅτι ὁ ὄρος ἀρχικὰ εἶχε διατυπωθεῖ ὡς ἐπίθετο καὶ ὄχι ὡς οὐσιαστικό. Ὡς τέτοιο μέρος τοῦ λόγου, λειτουργεῖ καὶ ὡς προσωνυμία (ἐπωνυμία) τῶν ἀρχαίων θεοτήτων. Παρ' ὄλο πού ἡ σημασιολογία του δείχνει νοηματικὴ διαφάνεια, ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὄρου παραμένει ἀνεπαρκῶς προσδιορισμένη. Στὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά δὲν ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ λῆμμα, ἀλλὰ συγκαταλέγεται στὰ ὀνοματικὰ παράγωγα τοῦ ῥήματος μύω.

Λέξεις κλειδιά: μύστης, ὄρος, σημασιολογία, ἀπόδοση, τεχνικός ὄρος.

Οἱ μύστες στην ἀρχαιότητα, ὡς γνωστόν, ἀποτελοῦσαν μέλη ἀρχαίων μυστηριακῶν λατρειῶν, τῶν μυστηρίων, δηλαδή, καὶ τῶν ὀργίων. Ὁ μύστης ἦταν ἄτομο τὸ ὁποῖο συμμετεῖχε στὶς λατρεῖες αὐτές καί, μαζί μὲ τοὺς ἐπόπτες ἀποτελοῦσε πλήρες μέλος τῆς λατρείας, ἐφ' ὅσον προηγουμένως εἶχε μνηθεῖ στὰ μυστήρια, περνώντας ἀπὸ τὴν τελετὴ τῆς μνήσεως. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, καὶ αὐτὸ λόγῳ συσχετισμοῦ καὶ παραλληλισμοῦ σὲ διαχρονικὸ ἐπίπεδο τῆς «λειτουργίας» τοῦ ὄρου, ἡ τελετὴ αὐτὴ τῆς μνήσεως ἀντιστοιχεῖ μὲ τὰ Ἅγια Μυστήρια τῆς Βαπτίσεως καὶ τοῦ Χρίσματος στην χριστιανικὴ λατρεία.

Ὁ ὄρος αὐτός, ἐνῶ εἶναι γνωστός ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Ἀρχαίων, στην Καινὴ Διαθήκη δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους. Βρίσκεται, ὁμως, καὶ μάλιστα τακτικά, στὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ αὐτὴν τὴν μικρὴ μας μελέτη τοῦ ὄρου μύστης θὰ περιοριστοῦμε στην παρουσίαση τῶν ἕξι ἐνδεικτικῶν χωρίων ἀπὸ τὰ ἔργα συγγραφέων τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς ἑλληνικῆς λογογραφίας. Θὰ παραθέσουμε λόγῳ σύγκρισης καὶ ἐρμηνείας προσιτὲς σὲ μᾶς μεταφράσεις τῶν χωρίων αὐτῶν σὲ κάποιες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, στην Ἀγγλικὴ καὶ στὴ Γαλλικὴ κυρίως, ὅλα μὲ σκοπὸ τὴ συζήτηση τῆς χρήσης του, τῆς σημασιολογίας του καὶ τῆς μετέπειτα συγκαταλογῆς του σὲ τεχνικούς ὄρους.

Ὁ ὄρος μύστης στὶς ἀρχαῖες γραπτὲς πηγὲς γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται σὲ ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἡράκλειτου. Ἡ πιὸ παλαιὰ, ἐπομένως, γραπτὴ του μαρτυρία χρονολογεῖται στὸν ΣΤ' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἀπαντᾶται στὸν Ὅμηρο, πρώτη φορὰ μνημονευόμενος στην ἰωνικὴ πεζογραφία.

1. Ο Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρινός, προσήλυτος χριστιανὸς ἀπὸ τον Β΄-Γ΄ αἰῶνα, ὅταν στὸ ἔργο του «Προτρεπτικὸς λόγος πρὸς Ἑλληνας» ἐνθαρρύνει τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας νὰ παρατήσῃ τις μυστηριακὲς λατρεῖες, ταυτόχρονα προτρέποντάς τους νὰ δεχτοῦν τὴν καινούριαν πίστην, ἀναφέρει καὶ τὰ λόγια τοῦ Ἡράκλειτου. Ὁ Ἡράκλειτος, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ἀπειλεῖ καὶ «μαντεύεται τὸ πῦρ» σὲ ὅλους ὅσοι συμμετέχουν στὶς τελετὲς μυσήσεως εἰς τὰ μυστήρια, διότι αὐτὲς ἐναντιῶνονται, ἔρχονται σὲ κρούση μὲ ὅσα εἶναι ἱερὰ καὶ ὄσια, Ἡρακλ. Ἀπόσπασμα 14 (Ἀλεξ. Κλήμ. *Προτρ.* Β΄ 22.2.):

τίσι δὴ μαντεύεται Ἡ. ὁ Ἐφέσιος; νυκτιπόλοις, μάγοις, βάκχοις, λήναις, **μύσταις**· τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ· τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιερωστὶ μνεῦνται.

Μετάφραση στὴν Ἀγγλικὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

And in truth against these Heraclitus the Ephesian prophesies, as “the night-walkers, the magi, the bacchanals, the Lenæan revellers, **the initiated.**” These he threatens with what will follow death, and predicts for them fire. For what are regarded among men as mysteries, they celebrate sacrilegiously. (Schaff et alii, 1885)

Στὴ μετάφραση στὴ σερβοκροατικὴ γλῶσσα τοῦ Sironić, ἡ ἀπόδοση τοῦ ὄρου, εἶναι **mist** (Sironić 1983, 150). Συγκρίνοντας τις παρατιθέμενες μεταφράσεις παρατηρεῖται πὼς ὁ ὄρος μας ἀντιμετωπίζεται διαφορετικὰ, ἂν καὶ πλήρως καὶ μὲ ἀκρίβεια ἔχει ἀποδοθεῖ τὸ σημασιολογικὸ του φορτίο καὶ στὶς δύο γλῶσσες. Στὴν Ἀγγλικὴ γιὰ τὸν ὄρο μας ἀντιστοιχεῖ ἡ λέξη the initiate, ἡ ὁποῖα ἀποτελεῖ σωστὴ, πλήρη καὶ ἰκανὴ ἀπόδοση τοῦ ὄρου μέσα ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ λεξιλόγιο. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ ὡς πρὸς τὴν προέλευσὴ τῆς λατινικῆς λέξεως, ἄρα ξένη καὶ δανεισμὸ γιὰ τὸν ἀγγλικὸ χῶρο.¹ Ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ μιὰ λέξη ἡ ὁποῖα σχετικὰ ἀργὰ εἰσήλθε στὴν Ἀγγλικὴν, μιλάμε γιὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα, θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀναρωτηθεῖ, ἐὰν τὸ χωρίο αὐτὸ ἤθελε νὰ μεταφράσῃ στὰ ἀγγλικά ἓνας μεταφραστὴς τοῦ ΙΣΤ΄ ἢ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνα, ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ μετάφραση πρὶν τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα, μὲ ποιά λέξη θα ἀποδίδονταν ὁ ὄρος μας. Τὸ ζήτημα αὐτὸ γιὰ μᾶς ἀποτελεῖ ἀπορρία· μετάφραση πρὸ παλαιὰ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνα τοῦ Schaff καὶ τῶν συνεργατῶν τοῦ δὲν βρήκαμε καὶ δὲν γνωρίζουμε ἐὰν ὑπῆρχε.

Ἄλλο πόρισμα ποὺ προκύπτει λέγει ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ ἀγγλικὸ ἢ καὶ ἀγγλοσαξονικὸ λεξιλόγιο δὲν διέθεταν ἀντοίστοιχη, ἀνάλογη λέξη γιὰ τὸν ὄρο μας, σημαίνει ὅτι τέτοια ἔννοια δὲν εἶχε πραγματοποιηθεῖ στὸ δικὸ τους κοινωνικὸ-πολιτιστικὸ πλαίσιο. Στὸ τέλος, νὰ προσθέσουμε ὅτι στὴν Ἀγγλικὴ ὁ ὄρος μύστης ἐν γένει ἀποδίδεται μὲ τὴ λέξη the initiate.

Ἡ τελευταῖα παρατήρηση ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὄρου ἀπὸ τὸν Sironić. Τὸ κοινωνικὸ-πολιτιστικὸ πλαίσιο τῶν Σλάβων, μάλιστα τὸ θρησκευτικὸ, ἐπίσης φαίνεται νὰ μὴν εἶχε αὐτὴν τὴν ἔννοια τοῦ μύστη ὡς πλήρους μέλους λατρείας, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ πληροῖ κάποιες προϋποθέσεις γιὰ αὐτὴν τὴν θέση. Οἱ λατρεῖες, σαφῶς, ὑπῆρχαν στοὺς Σλάβους, ὅπως καὶ στοὺς Ἄγγλους. Οἱ μυστηριακὲς λατρεῖες, ὅμως, διακρίνουν μόνον τὸν ἑλληνικὸ πολιτιστικὸ-θρησκευτικὸ χῶρο. Στὴ μετάφραση τοῦ Sironić, γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὄρου τὸ ἴδιο χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης μιὰ δάνεια λέξη, ἐδῶ ὅμως ἀπὸ τὴ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ ὄρου, δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὄρος, ἀπλᾶ προσαρμοσμένος, mist, καὶ ὄχι ὁ ἀντίστοιχος λατινισμὸς. Αὐτὸ μᾶλλον θὰ ὀφείλεται στὶς πρὸ στενὲς πολιτιστι-

¹ Ὁ δανεισμὸς αὐτὸς εἰς τὴν Ἀγγλικὴν χρονολογεῖται στὸν ΙΖ΄ αἰῶνα, σύμφωνα μὲ τὸ Λεξικὸ τοῦ Collins. Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ῥῆμα initiāre, τὸ παράγωγο τοῦ οὐσιαστικοῦ initium «ἀρχή» (Collins ²1988, s.v.). Ἀπο τὴν ἴδια λεξικὴ βᾶση σχηματίστηκε καὶ τὸ οὐσιαστικὸ δηλωτικὸ σχετικῆς πράξεως initiation «μύησης».

κές επίρροες του ελληνικού στοιχείου στο σλαβικό, παρά όλο που δεν ισχύει εν γένει.² Άρα, παρά όλο που και στις δύο μεταφράσεις έχουμε να κάνουμε με δάνειες λέξεις – και να επαναλάβουμε ότι αυτό οφείλεται στο ότι η ιδέα του μύστη ήταν και παρέμεινε μόνο ελληνική, μιὰ ιδέα ή όποια για τὸ ἴδιο ἑλληνικό λεξιλόγιο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς προέλευσής της παραμένει ἀδιάφανη, ἔφ’ ὅσον ἡ ἐτυμολογία της ἀκόμη δὲν ἔχει ἐρμηνευτεῖ – στὴν ἀγγλικὴ μετάφραση ἡ δάνεια λέξη, the initiate, εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸν γιὰ τὸν ἀγγλοσαξονικό κόσμο κυρίαρχο πολιτισμό, τὸν ρωμαϊκό, ἐνῶ στὴ μετάφραση τοῦ Sironiέ ἡ δάνεια λέξη, mist, ἀρτήθηκε ἀπὸ τὸν γιὰ τοὺς Σλάβους κυρίαρχο πολιτισμό, τὸν ἑλληνικό. Ἔτσι προκύπτει ὅτι ἡ μετάφραση στὴν Ἀγγλικὴ εἶναι σημασιολογικὰ ἀποτελεσματικὴ, ἐνῶ στὴν ἄλλη, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ὁ ὅρος μας μένει ἀμετάφραστος. Ὅποτε, ἐκεῖνος ποῦ θέλει νὰ καταλάβει τί σημαίνει αὐτὸς ὁ ὅρος, πρέπει νὰ ἐξοικειωθεῖ μὲ τὴ γνήσια του σημασία στὸν ἑλληνικό θρησκευτικό χῶρο, μέσα ἀπὸ τὰ σχετικὰ βιβλία καὶ λεξικά.

Λίγα λόγια γιὰ τοὺς μύστες, ὅπως μᾶς τοὺς παρουσιάζει ὁ Ἡράκλειτος. Στὸ χωρίο αὐτὸ σαφῶς φαίνεται πόσο ἀπωθητικοὶ φαντάζονται στὸν φιλόσοφο οἱ μύστες. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καὶ γιὰ τοὺς, ὅπως τοὺς ἀπαριθμεῖ, νυκτιπόλους, μάγους, βάρχους καὶ γυναῖκες «λήνας». Παρά όλο που δὲν διακρίνεται μὲ σαφήνεια σὲ ποιά ἀπ’ ὅλες τὶς μυστηριακὲς λατρεῖες ὁ Ἡράκλειτος ἀναφέρεται, ἀπ’ αὐτὴν τὴν ἀδιαφάνεια, ὁμως, προκύπτει ὅτι ὁ ὅρος μύστης ἦταν δηλωτικός τοῦ μέλους κάθε λατρείας αὐτοῦ τοῦ εἴδους.³ Σήμαινε, δηλαδή, γενικὰ καὶ πάντα, τὸν μεμνημένον, τὸν μνηθέντα, τὸν ἄνθρωπο φορέα καὶ ἀναπόσπαστο μέρος τῆς λατρείας.

Στὸ τέλος, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ ἐπίκριση, μάλλον ἢ κατάκριση τοῦ Ἡράκλειτου ἀναφέρεται στὸν ἀνιέρω τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον τελοῦνται οἱ μῆσεις στὰ Μυστήρια, γιὰ τὰ ὁποῖα ὑπονοεῖται ὅτι ἀποτελοῦν «τὸ ἱερόν τε ὄσιον». Ἐφ’ ὅσον οἱ τελετῆς τῶν μῆσεων ἐκτελοῦνται «ἀνιέρωστί», ὁ Ἡράκλειτος ἀκράδαντα διαφωνεῖ.

Αὐτὸ τὸ χωρίο, ἐπίσης, ὡς γραπτὴ πηγὴ ἑλληνικῶν ιδεῶν καὶ ὄρων εἶναι ἐξίσου πολὺτιμο καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὄψη: μέσα σὲ μιὰ μικρὴ παράγραφο φυλάσσονται οὔτε λίγο οὔτε πολὺ τρία κύρια λήμματα ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς θρησκείας, καὶ μάλιστα σὰν τὰ παλαιότερα μνημεῖα τους. Πρόκειται γιὰ τοὺς ὄρους «μυστήρια», «μύστης» καὶ τὸ ῥῆμα «μυέομαι», ῥῆμα τὸ ὁποῖο σώζεται σὲ ἰωνικὴ διάλεκτο. Ἔνας ἀπ’ αὐτοὺς εἶναι, ὡς γνωστόν, καὶ διεθνῶς πασίγνωστο δάνειο καὶ τεχνικός ὄρος σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, Μυστήρια: ἀγγλικά Mysteries, γαλλικά Mystères, γερμανικά Mysterien κ.ἄ.

2. Στὸν *Ἡρακλῆ μαινόμενο*, ἔργο τοῦ Εὐριπίδη, ἐπίσης τεκμηριώνεται ἡ χρῆση τοῦ ὄρου μας, ἐδῶ σὲ μυστηριακὲς λατρεῖες ἄλλου τύπου. Πρόκειται γιὰ τὰ μέλη τῶν ἀρχαίων ὀργίων. Ἡ πλοκὴ μέχρι τὸ σχετικὸ στίχο ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁ Ἡρακλῆς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο, ὅπου εἶχε διαμείνει κάποιον χρονικό διάστημα μὲ τὸν Ἄδη καὶ τὴ βίαια κεκτημένη νέα σύζυγό του Περσεφόνη, ὅταν ἐρωτήθηκε ἀπὸ τὸν θετὸ πατέρα του τὸν Ἀμφιτρύωνα ἀν τὸν τρικέφαλο Κέρβερο τὸν εἶχε νικήσει ὁ ἴδιος μὲ τὶς δυνάμεις του ἢ τὸν ἔλαβε ὡς δῶρο ἀπὸ τὴ θεὰ Περσεφόνη, δίνοντας ἀπάντηση ὅτι ἀπὸ τὸν Κέρβερο ἀπέσπασε ἄξια καὶ τίμα τὴ νίκη στὴ μονομαχία τους, θὰ προσθέσει καὶ τὴν προσωπικὴ τοῦ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς εὐνοϊκῆς γιὰ τὸν ἴδιον ἐκβάσης, *Ἐυριπ. Ἡρακλ.Μαιν.*613:

² Παραδείγματος χάριν, καὶ ἐννοιολογικὰ πλησίον, στὴ Σερβικὴ ὁ ὅρος «μύστης» δὲν δανεῖζεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν. Τὸν ἀποδίδει λατινικός δανεισμός, initiation.

³ Ἐφ’ ὅσον, ὁμως, στὴν ἴδια κατηγορία τοποθετεῖ βάρχους καὶ λήνας (παρατηρεῖται πὼς δὲν ἀναφέρει τὸ συνώνυμό τους «μαινάδες»), ἐδῶ μάλλον γίνεται λόγος γιὰ τὰ Διονυσιακὰ Μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἐνδεχομένως νὰ ὑπονοούσαν καὶ κάποια ὀργιαστικὰ στοιχεῖα, παρὰ γιὰ τὰ Ἐλευσίνα.

τὰ μυστῶν δ' ὄργι' εὐτύχησ' ἰδῶν.

Μετάφραση στή Γαλλική ἔχει ὡς ἐξῆς:

... le destin m'a été favorable parce que j'ai vu les rites **des initiés** aux mystères. (Berguin, 1966)

Μετάφραση στήν Ἀγγλική ἔχει ὡς ἐξῆς:

I was blessed because **I was initiated** into the Eleusinian mysteries (before I went down to Hades) (Theodoridis, 2012)

Οἱ μεταφράσεις στήν Ἀγγλική καί στή Γαλλική ἐπιβεβαιῶνουν τήν παραπάνω παρατήρηση πῶς ὁ ὄρος μας στίς εὐρωπαϊκές γλώσσες ὁμόφωνα ἀποδίδεται μέ δάνειες λέξεις ἀπό τή Λατινική. Παρατηρεῖται, ὁμως, διαφορετική ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου ὁλόκληρης τῆς παρατιθέμενης πρότασης, δηλαδή τῆς ἀπάντησης τοῦ Ἡρακλῆ πρὸς τὸν θετὸ πατέρα του. Ἐνῶ, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, στή Γαλλική ἔχουμε τὴν ἐπακριβῆ καὶ πλήρη ἀπόδοση τῆς ἀπάντησης τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ ὁποῖος λέγει πῶς ἦταν τυχερὸς ἐπειδὴ προτοῦ νὰ κατεβῆ στὸν Ἄδη εἶχε δεῖ τὴ λατρεία, τὰ ὄργια τῶν μυστῶν, «**j'ai vu les rites des initiés**», στήν ἀγγλική μετάφραση, ἀπὸ τὴν ἄλλη, λέγεται πῶς ὁ Ἡρακλῆς θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του εὐλογημένο ἐπειδὴ προηγουμένως εἶχε μνηθεῖ τὰ ὄργια, «**I was initiated**». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἡρακλῆς μέ κάποιο τρόπο συμμετεῖχε στὰ ὄργια, ὅπως τὸ ὑποδεικνύει καὶ ὁ στίχος μας. Τὸ λιγότερο, ἦταν παρὼν στήν ἐκτέλεσή τους, ἐπειδὴ τὰ εἶδε, «ἰδῶν». Ὅμως, τὸ νόημα τῆς συμμετοχῆς ἢ μνησεως στα ὄργια δὲν βγαίνει, τοῦλάχιστον ὄχι ἄμεσα, ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τοῦ Ἡρακλῆ. Ὅποτε, στήν ἀπόδοση στήν Ἀγγλική πρόκειται γιὰ ἐλεύθερη μετάφραση.

Ὁ ὄρος μας σὲ αὐτὸν τὸν στίχο τοῦ Εὐριπίδη βρίσκεται στή γενική πτώση τοῦ πληθυντικοῦ καὶ λειτουργεῖ ὡς προσδιοριστικὸ στοιχεῖο. Σὲ αὐτὸν τὸν γραμματικὸ τύπο δηλώνει τὴν ἔντονη κτητικότητα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν μυστῶν ὡς πρὸς τὰ ὄργια, καὶ σὲ ἀντιδιαστολὴ μέ τὴν πιὸ γενικευμένη φράση «μυστικά ὄργια», ὅπου σημασιολογικὰ τονίζεται περισσότερο ἢ ἔννοια τῶν ὀργίων. Στήν παρατιθέμενη πρόταση ὁ τόνος βρίσκεται στους φορεῖς τῶν ὀργίων· οἱ μύστες εἶναι αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ λατρεία αὐτή, «τὰ μυστῶν ὄργια». Ἡ κοινὴ φράση «μυστικά ὄργια» ἐξάλλου δὲν ἀναφέρεται συγκεκριμένα στοὺς μύστες, οὔτε ὑποδεικνύει κάτι ποὺ θα συνδέονταν πιὸ στενὰ μέ τοὺς ἴδιους.

3. Μὲ ἐτερόπρωτο ὀνοματικὸ προσδιορισμὸ σὲ Γενική πτώση ἀπαντᾶται ὁ ὄρος μύστης σὲ μία ἀποσπασματικὰ σφρζόμενη τραγωδία τοῦ Ἐυριπίδη, *Ἀποσπ.* 475.10:

ἀγνὸν δὲ βίον τείνων ἐξ οὗ
Διὸς Ἰδαίου **μύστης** γενόμην,

...

βάκχος ἐκλήθην ὀσιωθεῖς.

Σὲ αὐτοὺς τοὺς στίχους σώζεται ἡ φράση «Διὸς Ἰδαίου μύστης», ἀπὸ τὴν ὁποία μαρτυρεῖται πῶς εἶχε διατυπωθεῖ ὁ ἔννοιολογικὸς συνδυασμὸς, ὁ ὁποῖος δήλωνε τὸ ποιανοῦ μύστης ἦταν ὁ τάδε ἄνθρωπος· τὸ σὲ ποιὸν θεοῦ, ὀνόματι, ἀνήκε τὸ συγκεκριμένο ἄτομο, τῆς λατρείας εἰς ποιὸν θεοῦ ἦταν μέτοχος.

4. Ὡς ἓνα βῆμα παραπάνω στήν ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῦ ἔννοιολογικοῦ συνδυασμοῦ, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ ποῦμε μέ βεβαιότητα ποῖο προηγήθηκε, ὁ ὄρος μας ἀποτελεῖ ἐπωνυμία τῶν θεῶν.

Ὁ Πανσανίας, ὅταν περιγράφει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ναοὺς, μαντεῖα καὶ τεμένη, τὰ ὁποῖα βρίσκονταν στὸ μεγάλο δρόμο ὁ ὁποῖος ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Τεγέα τῆς Ἀρ-

καδίας πρὸς τὸ Ἄργος, μεταξύ τῶν ἄλλων ἀφηγεῖται πὼς κοντὰ στοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς Δήμητρας βρισκόταν τὸ μαντεῖο τοῦ Διόνυσου τοῦ Μύστου, Η΄54.5:

...πλησίον δὲ ἄλλο ἐστὶν ἱερὸν **Διονύσου Μύστου**.

«...καὶ ἐκεῖ κοντὰ ὑπάρχει ἕνας ἄλλος ναὸς τοῦ Διόνυσου τοῦ Μύστη»

Ἀπὸ αὐτὸν τὸν στίχο φαίνεται πὼς ὁ ὄρος μας λειτούργησε ὡς προσωνυμία. Ὅταν σημειώνει αὐτὴν τὴ λειτουργία (function), γράφεται μὲ κεφαλαῖο γράμμα. Στὴν οὐσία, λειτουργεῖ ὡς ἐπίθετο.

5. Ὁ Διόνυσος δὲν ἦταν ὁ μόνος θεός, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν προσωνυμία ἢ ὅποια ἐκφράζονταν μὲ τὸν ὄρο μύστης. Ὁ Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος, ὄνειρομάντης καὶ χειρομάντης, ὁ ὁποῖος πρόσθεσε στοῦ ὄνομά του τὸ ἐπίθετο Δαλδιαῖος, καὶ αὐτὸ τὸ ἔκανε λόγῳ τοῦ ὅτι ἢ μητέρα του κατάγονταν ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Δάλδης Λυδίας, ὅπου ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ βρισκόταν ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Στὸ ἔργο του Ονειροκριτικὸν ἐπίσης προσδίδει τὸ ἴδιο ἐπίθετο στὴν θεότητα, Β΄70.158:

τὸν Δαλδιαῖον **Ἀπόλλωνα**, ὃν **Μύστην** καλοῦμεν.

«τὸν Ἀπόλλωνα τὸν Δαλδιαῖον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουμε Μύστη»

6. Τὸ τελευταῖο χωρίο, τὸ ὁποῖο παρουσιάζουμε βρίσκεται στοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἡ πλοκὴ ἐδῶ, μεταξύ τῶν ἄλλων, μιλάει γιὰ τοὺς συμμετέχοντες στὰ Μυστήρια. Ὁ χορός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ βάτραχους, ἀποτρέπει τὴ συμμετοχὴ στὴ λατρεία, στοῦ χοροῦ καὶ στὰ ἄσματα ἀφιερωμένα εἰς δόξαν καὶ ἔπαινο τοῦ θεοῦ τοῦ κρασιοῦ, σὲ ὅσους ἀποδείχτηκαν ἀνήθικοι ἢ μὲ κάποιον τρόπο ἔχουν προσβάλλει τὴν θεότητα, *Βάτρ.* 370:

Τούτοις αὐδῶ καῦθις ἐπαυδῶ καῦθις τὸ τρίτον μάλ΄ ἐπαυδῶ

ἐξίστασθαι **μύσταισι χοροῖς**: ὑμεῖς δ΄ ἀνεγείρετε μολπὴν

καὶ παννυχίδας τὰς ἡμετέρας αἰ τῆδε πρέπουσιν ἐορτῆ.

Μετάφραση στὴ Νεοελληνικὴ ἔχει ὡς ἐξῆς (ἄνευ στοιχείων μεταφραστοῦ⁴):

Τούτους και μια και ξανά και τρεις το κηρύττω απ' **τους χορούς των Μυστηρίων** μακριά.

Και σεις το τραγοῦδι αρχίστε, μην παύετε και τους χορούς τους ολονύκτιους στη γιορτή μας που πρέπει.

Μετάφραση στὴν Ἀγγλικὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

To all you people I say and say again and for a third time I say: Stand well away from **the dances of the Initiates!**

Chorus: (*To the Initiates*)

Come now, you Initiates, raise your voices and lift your feet, dance a dance that fits the occasion! It's a night-long festival! (Theodoridis 2008)

Μετάφραση στὴ Γαλικὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

à tous ceux-là je dis, je redis, je répète et redis encore pour la troisième fois, de céder la place à nos **chœurs mystiques** ! Et vous, élevez la voix et chantez nos hymnes nocturnes en usage pour cette fête ! (Talbot, 1897)

Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ χρῆζει παρατηρήσεως ἐδῶ, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι τὸ ὅτι ἡ φράση, στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ ὄρος μας, «μύσταισι χοροῖς», στίς παρατιθέμενες μεταφράσεις σὲ τρεῖς σύγχρονες γλῶσσες, ἔχει ἀποδοθεῖ μὲ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους. Στὴ Νεοελληνικὴ ἢ φράση ἐρμηνεύτηκε ὡς «χοροὶ τῶν Μυστηρίων», δηλαδὴ χοροὶ τῆς μυστηριακῆς λατρείας, μυστηριακοὶ χοροί. Στὴν Ἀγγλική, ἢ φράση ἐρμηνεύτηκε ὡς «χοροὶ τῶν μυστῶν», the dances of the Initiates. Στὴ Γαλικὴ ὡς «χοροὶ μυστικοί», chœurs mystiques.

⁴ Ἡ μετάφραση αὐτὴ διατίθεται στὴν ἠλεκτρονικὴ ἴστοσελίδα: www.24grammata.com (20-04-2015).

Ἡ Δοτική πτώση τῆς φράσης «μύσταισι χοροῖς», μέ παλαιά διαλεκτική κατάληξη -σι⁵, στήν Ὀνομαστική ἀποβαίνει «μύσται χοροί». Σέ αὐτήν τή συνεκφορά, ἐφ' ὅσον ἡ λέξη «χορός» ἀποτελεῖ τὸ οὐσιαστικό, ὁ ὄρος μας συνεπῶς λειτουργεῖ ὡς ἐπίθετο. Ἀπὸ τὴ φιλολογικῆς ἀπόψεως, τὸ χωρίο αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικά σημαντικό, μᾶλλον ἀποκαλυπτικό, διότι σαφῶς φαίνεται ὅτι ὁ ὄρος εἶχε λειτουργία ἐπιθέτου ὡς μέρους τοῦ λόγου. Σήμαινε, δηλαδή, καὶ αὐτὸ μᾶλλον συσχετίζεται μέ τὸν πρῶμο, τὸν πρῶτο χαρακτήρα τῆς λέξης, τὴν ιδιότητα τοῦ μύστου ὡς προσωπικὸ του χαρακτηριστικό, τὸ ὁποῖο διακρινόταν, ἦταν αἰσθητὰ παρὸν στὴ σημασία τῆς λέξης στήν ἀρχαιότητα.⁶ Καὶ ὅταν λέμε ἀρχαιότητα, συμπεριλαμβάνεται ἐνδεχομένως καὶ ἡ περίοδος πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο. Τέτοια παραδείγματα ὑπάρχουν στὸ ἐλληνικὸ λεξιλόγιο. Ἐνα ἐπίθετο, δηλαδή, μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ «χάσει» τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐπιθέτου καὶ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς οὐσιαστικό. Παραδείγματος χάριν, Ἀθηναῖος. Ἡ λέξη ἀρχικά διατυπώθηκε ὡς ἐπίθετο καὶ σήμαινε ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸν Ἀθηναῖο. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἔχει σχηματιστεῖ καὶ τὸ «σωστὸ», δηλαδή κτητικὸ ἐπίθετο, τὸ «ἀθηναϊκός», ὅπως τὸ «μυστικός». Αὐτὲς οἱ λέξεις, ἀπὸ τὴ στιγμή πού διαμορφώθηκαν ἐμπεριέχουν τὸ μορφωτικὸ στοιχεῖο (ἀγγλ. formant) -ικ- καὶ εἶναι πάντοτε ἐπίθετα καὶ μόνο. Αὐτὴ ἡ ἄποψη γιὰ τὸν ὄρο μύστης θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύει καὶ ὅταν αὐτὸς ὑποδηλώνει τὶς προσωνομίες, ἐπωνυμίες τῶν ἀρχαίων θεοτήτων, τοῦ Διόνυσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα, ὅπως τὶς ἀναλύσαμε παραπάνω. Οὐσιαστικά, ὅπως ἦδη ἀναφέραμε, ἐκεῖ ἐν πράξει πρόκειται γιὰ τὰ ἐπίθετα – Διόνυσος Μύστης, Ἀπόλλων Μύστης.

Ἄν ἐπιστρέψουμε στὶς μεταφράσεις τοῦ χωρίου μας, βάσει τῆς ἀνάλυσης πού κάναμε, προκύπτει ὅτι μόνο ἡ ἀπόδοση στήν Ἀγγλικὴ ἐρμηνεύει πιστὰ τὴν ἐλληνικὴ φράση, δηλαδή τὸ «the dances of the Initiates». Καὶ ἔτσι, διότι ἡ φράση μιλάει γιὰ τοὺς χοροὺς τοὺς ὁποίους τελοῦσαν οἱ ἴδιοι οἱ μύστες. Δὲν πρόκειται γιὰ ἐν γένει μυστικοὺς χοροὺς, ὅπως αὐτοὶ ἔχουν ἐρμηνευτεῖ στὴ γαλλικὴ μετάφραση, chœurs mystiques, οἱ ὁποῖοι ἐνδεχομένως νὰ διακρινόνταν ὡς ἰδιαίτεροι χορευτικοὶ τύποι· πολὺ λιγότερον δὲ ἡ φράση σημαίνει τοὺς χοροὺς τῶν Μυστηρίων, ὅπως τὸ προτείνει ἡ ἀπόδοση στὴ Νεοελληνικὴ. Στὸ τέλος, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ Λεξικὸ τῶν Liddell/Scott ἀναφέρει μόνο αὐτὸ τὸ χωρίο στὸ ὁποῖο ὁ ὄρος μας ἀναμφισβήτητα λειτουργεῖ ὡς ἐπίθετο.

Νὰ προσθέσουμε ὅτι τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά τῶν Frisk (1954-1972), Chantraine (1968-1980) καὶ Beekes (2009) δὲν παρουσιάζουν αὐτὸν τὸν ὄρο ὡς ξεχωριστὸ λήμμα. Τὸν παρουσιάζουν ὅλοι s.v. μύω.

Τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴν τὴ μελέτη τοῦ ὄρου μύστης, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι, σύμφωνα μέ τὴ διάφανη σημασιολογία τοῦ ὄρου, ὁ μύστης ἦταν μέτοχος καὶ πλήρες μέλος τῶν μυστηριακῶν λατρείων – τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν ὀργίων. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἀριστοφάνη ἐνδέχεται κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι ὁ ὄρος ἀρχικά εἶχε διατυπωθεῖ μᾶλλον ὡς ἐπίθετο καὶ ὄχι ὡς οὐσιαστικό· ἐπίθετο τὸ ὁποῖο μέ τὸ σημασιολογικὸ του φορτίο κατὰ πᾶσα πιθανότητα δήλωνε κάποιον ἔντονον προσωπικὸ χαρακτηριστικό, τὸ ὁποῖο μέ τὴν πάροδο του χρόνου κατέληξε νὰ εἶναι ἡ ὀνομαστικὴ ἀπόδοση τῆς ἔννοιας «μύστης», ἐφ' ὅσον αὐτὴ γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς οὐσιαστικό. Ὡς ἐπίθετο, ὁ ὄρος μύστης λειτουργεῖ καὶ ὡς προσωνομία (ἐπωνυμία) τῶν ἀρχαίων θεοτήτων. Παρ' ὅλη τὴ

⁵ Ὡς πρὸς τὴν προέλευση, ἡ κατάληξη -σι ἀρχικά ἀποτελοῦσε δεικτικὸ στοιχεῖο τοῦ τόπου, δηλαδή ἀξίας λέξεων σε πτώση Τοπική. Καὶ σήμερα σώζεται σὲ ὀρισμένους ἀπολιθωμένους ὀνομαστικούς τύπους, παραδείγματος χάριν, Ἀθήνησι.

⁶ Βέβαια, τὸ σὲ τί ἀκριβῶς συνίσταται αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικό, πέραν τῆς γνωστῆς σημασίας τῆς λέξης, παραμένει ἄγνωστο, ἐφ' ὅσον ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης δὲν ἔχει ἐρμηνευτεῖ μέ βεβαιότητα.

νοηματική διαφάνειά του, ή ετυμολογία του ὄρου δὲν ἔχει ὀριστεῖ μὲ βεβαιότητα. Στὰ ετυμολογικὰ λεξικά δὲν ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ λήμμα, ἀλλὰ συγκαταλέγεται στὰ ὀνοματικὰ παράγωγα τοῦ ῥήματος μύω.

Βιβλιογραφία

Πηγές

- ARISTOPHANES, *Ranae*, ed. R.G. Ussher, Aristophanes. Ecclesiazusae. Oxford: Clarendon Press, 1973.
- ARTEMIDORUS EPHESIUS, *Onirocriticon*, ed. R.A. Pack, Artemidori Daldiani Onirocriticon, libri V. Leipzig: Teubner, 1963.
- CLEMENS ALEXANDRINUS, *Protrepticus sive cohortatio ad gentes*, J.P. Migne, vol. 8.49.
- EURIPIDES, *Fragmenta*, ed. A. Nauck, Tragicorum Graecorum fragmenta. Leipzig: Teubner, 1889.
- EURIPIDES, *Hercules*, ed. J. Diggle, Euripidis fabulae, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- PAUSANIAS, *Graeciae descriptio*, ed. F. Spiro, Pausaniae Graeciae descriptio, vols. 3. Leipzig: Teubner, 1903 (1967).

Μεταφράσεις

- BERGUIN 1966: Henri Berguin, Euripide, Héraclès Furieux, Paris.
- SCHAFF ET AL. 1885: Philip Schaff (ed.) et alii, Ante-Nicene Fathers, Series I, Clement of Alexandria, Exhortation to the Heathen, Edinburgh/Oxford.
- SIRONIĆ 1983: M. Sironić, Heraklit στο: Hermann Diels, Predsokratovci, Fragmenti, Zagreb.
- TALBOT 1897: Eugène Talbot, Aristophane, Les Grenouilles, Paris.
- THEODORIDIS 2008: G. Theodoridis, Aristophanes, Frogs.
- THEODORIDIS 2012: G. Theodoridis, Euripides, Herakles.
- WILSON 1885: W. Wilson, Clement of Alexandria, Protrepticus, Buffalo/New York.

Λεξικολογικὲς πηγές

- KOYMANOYDH 1999: Στεφανου Α. Κουμανούδη, Λεξικὸν Λατινοελληνικόν, ἐκδ. Μ.Π. Γρηγόρης, Ἀθήνα.
- LIDDELL/SCOTT 2001: Χ. Γ. Λίδδελ & Ρ. Σκόττ, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλῶσσης III, ἐκδ. Ἴ. Σιδέρης, Ἀθήνα.
- ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΣ ²1994: Ἴ. Σταματάκου, Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλῶσσης, ἐκδ. Ἴ. Σιδηροφάγης & ΣΙΑ Ο.Ε., Ἀθήνα.
- ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ&ΦΥΤΡΑΚΗΣ ²1999: Μείζον Ἑλληνικὸ Λεξικό, εκδ. Ἀρμονία Α.Ε., Ἀθήνα.
- BEEKES 2009: R. Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*. Indo-European Etymological Dictionary Series, Brill, Leiden.
- CHANTRAINE 1968-80: P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots, Éditions Klincksieck, Paris.
- COLLINS ²1988: Patrick Hanks (ed.), The Collins Concise Dictionary of the English Language, London and Glasgow.
- FRISK 1954-1972: H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, C. Winter, Heidelberg.
- LIDDELL/SCOTT ¹¹1996: H.G. Liddell & R. Scott, A Greek-English Lexicon.
- STAVROPOULOS ¹¹2000: D.N. Stavropoulos, Oxford Greek-English Learner's Dictionary, Athens.

Jelena Femić Kasapis

The Term *mystes* [μύστης] in its Pre-Christian Use

Abstract. This paper presents indicative quotations of the term *mystes*. They are taken from the texts of ancient writers, focusing on the way its use and its semasiological aspects were formed. Six excerpts are selected to assess the fact that *mystes* was an active participant and a full member of the ancient Mystery cults, not only of the Mysteries, but of the Orgies, too. Most quotations are followed by their interpretation in English or French. Aristophanes' fragment leads to conclusion that initially the term was introduced and formulated rather as an adjective, than as a noun. As such, it serves as a name, title, or cognomen, referring to ancient deities. Although its semasiology indicates rather intelligible transparency, its etymology remains insufficiently determined. In etymological dictionaries it is not presented as a separate lemma, but is assumed to be a noun derivative of a verb, thus presented s.v. μύω [μύω].